

Elşən Mirişli

*Gəncə şəhəri,
tarixçi*

VYazı

Qacar dövləti Fransa arasında saziş Qacarların öhdəliklərinin xülasəsi

- 1.Qacarlar İngiltərə dövlətinə dərhal müharibə elan etməlidir.
- 2.Qacar dövləti ölkəsindən ingilisləri çıxarmalıdır
- 3.İngilis xadimləri və agentləri üçün Qacarlar sərhədlərini bağlamalıdır.
- 4.Hindistandakı ingilis dominionuna hücum etmək üçün atqanlıqları, Herat və Qəndəhar tayfaları ilə dostluq müqaviləsi bağlanmalıdır.
- 5.Napoleon Hindistana qoşun çək-mək istədiyi təqdirdə bir fransız diviziya-sının Qacar dövlətindən keçməsi üçün yol verilməlidir.

Bu sazişdəki maddələrin məzmunundan məlum olur ki,Rusiya imperiyasının böyük qüvvələrinə qarşı müharibə edən Qacar dövlətinin Fransa və Napoleonla saziş müqaviləsindən məqsədi ancaq Qacar qoşununa,istər maddi,istərsə də mənəvi yardım almaq; Qacar qoşunlarını yenidən təşkil edib,hərbi birləşmələrini yüksəltmək idi.Lakin özünü Rusiyanın düşməni,Qacar dövlətinin isə səmimi dostu və müttəfiqi kimi göstərən Napoleonun məqsədi təkə Qacar qüvvələrini təşkil edib,işğalçı rus qoşununu əzmək deyildir,bəlkə Avropaya qələbə çalan Napoleonun əsas məqsədi İngiltərənin qüdrətli hakimiyyətini aradan qaldırmaq, uğurlar əldə etdiyi təqdirdə həyat mənbəyi sayılan Hindistanı işğal edib İngiltərə imperiyasını məhv etmək idi.Ümumiyyətlə Napoleonun ən böyük düşməni və qorxulu rəqibi İngiltərə dövləti idi.İngiltərə Fransa imperatorunun hərbi nailiyyətlərindən və parlaq qələbələrindən qorxuya düşüb müxtəlif yollarla,hiylə ilə onun hərbi uğurlarının qabağını almaq və onu məhv etmək istəyirdi.

Napoleon isə Fətəli şah Qacarın Fransa ilə saziş haqqında irəli sürdüyü təklifi sevinc və rəğbətlə qarşılamışdır.O,zəngin Hindistan ölkəsinin qonşusu və o ölkəyə gedən yollara nəzarət edən Qacar dövlətinin əhəmiyyətli mövqeyindən istifadə edib öz məqsədinə nail olmaq,yeni, İngiltərənin həyat mənbəyini kəsib,qorxulu rəqibini özünə tabe etmək fikrinə düşmüşdü.Buna görə də həmin tarixi sazişdə Qacar dövlətinin qəbul etdiyi öhdəliklər ancaq İngiltərəyə düşmən münasibət bəsləmək,Qacar torpaqlarından ingilisləri çıxarmaq və Fransa imperatorunun qoşunlarına yol verməkdən ibarət olmuşdur.Napoleon İngiltərəyə qarşı düşmən münasibət bəsləmək məqsədinə hər şeydən artıq diqqət yetirmiş,Qacar dövlətinin siyasi həyatını məhv etmək məqsədi ilə bu ölkəyə dəhşətli dirmaqlarını yerləşdirən Rusiya imperiyası əleyhinə müharibəyə o qədər əhəmiyyət verməmişdir.

Napoleonun hərbi heyətinin Qacar dövlətinə gəlməsi

Hərbi yardım haqqında məşhur "Finkenşteyn" sazişindəki maddəni həyata keçirmək məqsədi ilə Napoleon zahirdə Qacar qoşununu təşkil və hərbi texniki cəhətdən təmin etmək,batində isə Hindistana hücum hazırlamaq üçün general Qardanın başçılığı altında Qacar dövlətinə bir heyət göndərmişdi. Qacar səltnətində yollar,onun ərzaq ehtiyatı,nəqliyyatı haqqında və Abbas Mirzənin başçılığı etdiyi qüvvələri Rusiya imperiyasına qarşı gücləndirmək haqqında Fransa imperatoru məhəbbət bəslədiyi və inandığı sərkərdəsi general Qardana mühüm göstərişlər,təpşiriqlər vermişdi.

Napoleon Qardanı və nümayəndə heyətini göndərməzdən əvvəl bu barədə Şarl Moris de Teleyran-Periqord məktub yazıb belə qeyd etmişdir: "Qacar dövlətinin nəzərini yardım haqqında sazişə cəlb etməyin mənim üçün nə qədər səfəli olduğunu şübhəsiz dərk edirsiniz.

Oktyabrda Qacar səltnətinə bir neçə böyük və kiçik zabitlə birlikdə min beş yüz əsgər göndərmək nəticəsində mən Rusiya imperiyasının nəzəri-diqqətini Avropadan yayındıra biləcəyəm. Mən Qacar dövlətində qüvvələri təkmilləşdirmək üçün Qacar səltnətinə iki min adamdan ibarət bir heyət və bir çox zabit göndərmək fikrindəyəm.Qardanın bu qoşuna başçılıq etməyə qabiliyyəti vardır. Aydınır ki, qoşunun Qacar dövlətinə göndərilməsindən üç ay sonra İngiltərə və Rusiya dövlətləri həddən artıq qorxu və iztirabla düşəcəklər".

Hapoleon hərbi göstərişlərlə bərabər başqa əhəmiyyətli tapşırıqlar da vermişdir.Həmin tapşırıqlar içərisində xüsusilə aşağıdakı məsələlər haqqında ciddi göstəriş vardır.

Napoleon general Qardana belə

Aslandüz və İrəvandakı qanlı müharibələr və Hüseynqulu xanın qəhrəmanlığı

1808—ci ilin sentyabrında Qafqazdakı rus qoşunlarına Aleksandr Petroviç Tomasov baş komandan təyin olundu.Bu ildə Rusiya imperatoru tərəfindən Qafqaza hücum etmək üçün təzəcə təyin olunmuş rus qoşunlarının sərkərdəsi Tomasov Abbas Mirzə tərəfindən mü-

ki ordu 43 min əlavə əsgər və 100 əlavə top ilə gücləndirilmişdi.

Düşmənin birləşmiş ordusunun hücum edəcəyini təxmin etmiş Abbas Mirzə də Aslandüz mövqelərini möhkəmləndirib rusların hücumunu gözləyirdi.

Abbas Mirzənin əmri və komandanlığı ilə Hüseynqulu xan Sərdar, Məhəmməd bəy Qacar və Sərdar Qasım bəylə birlikdə rusların hücumu hazırladığı Qarakisəyə doğru hərəkət etmişlər.

Şaxtalı qış günündə Qacar ordusu ruslara qarşı irəliləməyə başlamışdı.Yollar qışın sərtliyindən buz bağlamışdı. Hüseynqulu Sərdarın başçılığı altında Qarakisəyə doğru gedən əsgərlər məşəqqət içində irəliləyirdi.

Bütün bu çətinliklərə,vəsaitin olmasına baxmayaraq,bir gün içərisində Hüseynqulu xan Sərdar Qacar qoşunu ilə birlikdə Pənbəkə düşərgə salmışdır.O,düşmən qoşunlarından məlumat əldə etmək üçün beş nəfər rus dilini bilən

Qacar-Rus Savaşları Gülüstan və Türkmənçay müqavilələri

yazır: "Qacar dövləti Rusiyanı öz qəddar düşməni hesab edir,günki ruslar bu dövlətin tərkibindəki Gürcüstanı işğal etmiş,ən gözəl əyalətini təhlükə altına almışdır.Onlar Qacar sülaləsini,şahlığını rəsmiyyətlə tanımamış,bu sülalə şahlığı yetişən zamandan bəri ona qarşı müharibə aparmışdır.

Cənab general Qardan! Siz rusların bu düşmən münasibətini Qacarlara xəbərlətməli,iki dövlət arasındakı düşmən münasibəti gücləndirməli və bu məsələ haqqında ciddi fəaliyyət göstərməli,coşğun çıxışlarla Qacar sülaləsini ayağa qaldırmalıdır.

Cənab general Qardan! Qacar dövləti əsgərlərinə hərbi əməliyyat üçün faydalı olan bütün təlimatı öyrədin.Xüsusilə bu sahədə qoşunun igid və sarsılmaz sərkərdəsi şahzadə Abbas Mirzəyə səmimiyyət və dostluq münasibəti bəsləyin.

Qacar səltnəti Rusiya sərhədlərinə şiddətli hücumu başlamalıdır. Ruslar qoşunlarının bir hissəsini Avropaya göndərdiyinə görə Qafqaz ordusunun gücüz olmasından istifadə edin.

General Qardan bu tapşırıqları aldıqdan sonra öz adamları və hərbi mütəxəssisləri ilə birlikdə yola düşüb İstanbul yolu ilə Qacar dövlətinə gəlmişdir.General Qardan həmin tapşırığı,vəzifəsini yerinə yetirmək üçün bir neçə tərcüməçi,mühəndis,topoqraf və zabitdən ibarət bir heyət təşkil etmişdir.Bu heyətin içərisində hərbi istehkam,top,tibbi və texniki hissələrin zabitləri,habele toptökmə mütəxəssisləri də daxil edimişdir. Həmin heyət üzvlərinin seçilməsinə Napoleon böyük diqqət vermiş, xüsusilə Qacar dövlətinin vəziyyəti ilə yaxından tanış olan və keçmişdə Qacar səltnətini görmüş zabitləri seçmişdir.

Heyət üzvlərinin və onların tərcümeyi hallarını Qardan aşağıdakı kimi Qacar sarayına çatdırmışdır: Russo-məşhur diplomat Russonun oğlu, Andreysiya- Şərq dilləri məktəbinin tələbəsi,general Sebastiyən- ikinci tərcüməçi vəzifəsinə təyin edilmiş,bu zaman isə kapitan Bontan ilə birlikdə Abbas Mirzə

haribənin dayandırılması üçün danışıq aparmaq məqsədilə göndərilmiş Qaimməqam Mirzə Büzürklə saziş şəraitində müzakirə aparmışdır.Lakin Tomasov müharibəni dayandıрмаq şərtləri sırasında təklif etmişdir ki,işğal etdikləri vilayətlər və şəhərlər rusların əlində qalsın,bundan başqa Qacar dövləti Osmanlı dövlətinə hücum etmək üçün ruslara yol verməlidir.

Qaimməqam ağır və həyata keçirilməsi mümkün olmayan bu təklifi qəbul edə bilməzdi.Bu təklif-saziş və müharibəni dayandıрмаq qaydalarını gözlənilmədən pozurdu,çünki Qacar dövləti Osmanlı dövlətləri arasında istər sülh və istərsə müharibə zamanı dostluq münasibətlərində olacaqları haqda müqavilə var idi.

Nəhayət, Qaimməqam rus sərkərdəsinin təkliflərini rədd edərək,heç bir razılıq əldə etmədən Abbas Mirzənin yanına qayıtmışdır.

Bu vaxt İngiltərə dövlətinin Qacar dövlətində nümayəndəsi və səfiri ser Con Malkom bir neçə nümayəndə ilə birlikdə Sultaniyyə Çəməninə Qacarlarla dostluq münasibəti bərqərar etmək üçün Fətəli şahın yanında qəbul edilmişdir.Bu zaman İngiltərə dövləti Qacar dövləti dostluğunun zəruri olduğunu hiss edirdi.Ser Con Malkom gətirdiyi dostluq və ittifaq məktubunu verib,iki təcrübəli,işbilən top hissələri zabiti- Qerentsi və Lintzini Fətəli şahla təqdim etmişdir.Fətəli şah İngiltərə dövləti nümayəndələrini sevincilə qarşılayıb.Abbas Mirzənin topçularını nizamla salmaq salmaq üçün bu zabitlərin dərhal Təbrizə göndərilməsini əmr etmişdir.

Qaimməqam Mirzə Büzürk qayıtdıqdan sonra Tiflisə dönmüş rus qoşunlarının sərkərdəsi Tomasov öz generallarından Kotlyarovskiye Qarabağı saxlamaq və Qacar ordusuna hücum etmək üçün əmr vermişdir.Qaimməqamla görüşmək,onunla müzakirə aparmaqda məqsədi isə ancaq hiylə və aldatmaq yolu ilə yeni göndərilən rus qoşunları ilə cəbhədəki rus ordusunun birləşdirmək üçün vaxt qazanmaq idi.Cəbhə xəttində

keşfiyyatçı göndərmişdir.Onlar cədlük və məharətlə pusqulayıb,iki rus əsgərini tutmuş və sərkərdələrinin yanına gətirmişlər.Hüseynqulu xan Sərdar düşmən qoşunlarının sayı,keşfiyyətli, hərbi vəsaiti və hərbi planları haqda rus əsgərlərindən məlumat əldə etmişdir.

Hüseynqulu xan Sərdar şəhər təzədən əsgərlərinə hərəkət əmri vermiş,qəfilən düşmənin mövqe və sənəqlərinə hücum etmişdir.

Qüvvələrinin azlığından və qoşunlarının pərkəndiliyindən iztirabla,ümid-sizliyə düşmüş Abbas Mirzə sürətlə özünü,ən qoçaq və ən seçilmiş Şahsevan və Əfşar atlılarından təşkil olunmuş şəxsi qvardiyasını cəbhə xəttinə yerləşmiş və əmr etmişdir ki,hücum edən cəsarətli,qorxmaz kazaklara müqavimət göstərsinlər.

İndiyə qədər cəbhənin orta atəş xəttində rus əsgərlərinə qarşı müqavimət göstərən Qacar atlıları birdən-birə kazaklara həmlə etməyə başlamışdılar.Qacarların igid və sınaqmış atlıları ilə kazaklar arasında dəhşətli və qanlı savaşı olmuşdur.

Bir saat davam edən savaştan sonra Abbas Mirzənin süvari qvardiyası sürətlə irəliləmişdir.Abbas Mirzə atını qvardiyasının qabağında çaparaq kazakları qovmağı əmr etmişdir.Abbas Mirzə cəbhə arxasındakı topçularına arxalananıq,bu pis vaxtda Azərbaycan türklərindən təşkil olunmuş topçulara təlim verməklə məşğul olan ingilis top hissəsi zabitlərinin düşmən sənəqlərini şiddətli top atəşinə tutacaqlarına əmin idi.Buna görə də o, inad və arxayıcılıqla qorxmaz qorxmaz süvariləri ilə birlikdə rus topçularının möhkəmləndirilmiş sənəqlərinə soxulmuşdur.Lakin bu günlərdə İngiltərə dövləti ilə Rusiya arasındakı sazişdən xəbər tutmuş ingilis top hissələri zabiti Qerentsi və Lintzi Qacar qoşunlarına təlim verməkdən boyun qaçırmış və müharibədən əl çəkərək,ordunu tərk etmişdilər.

Qacar ordusunun baş komandanı Abbas Mirzə bu qorxulu anda toplarının susmasından xəbər tutduqda iztirabla

düşüb,tələsik geri çəkilməmiş,özünü Qacar qoşununun top hissələri mövqeyinə çatdırmışdır. O,fransız top hissələri zabiti və mütəxəssislərindən topçuluq sənətini öyrəndiyinə görə atdan düşən kimi öz topçularına təlim verməyə başlamış,əsgərlərini atəşə davam etdirmək üçün ruhlandırmış,özü də topun dalına keçib atəş açmışdır.

Döyüş arasıkəsilmədən dəhşətli surətdə davam etmiş, cəbhə barıt tütüsündən zülmət gecəyə dönmüşdü.

Qacar səltnətinin igid sərkərdələrindən Cəfərqulu xan Müqəddam Abbas Mirzənin əmri üzrə görünməyən qoçaqlıqlar göstərib rus qoşunlarına arxadan sarsıdıcı hücumlar etmiş, Abbas Mirzənin sevincinə səbəb olmuşdur. Uğursuz döyüş bir qədər davam etdikdə Abbas Mirzə sayca ruslardan dəfələrlə az olan kiçik qoşununa uğursuz hadisələr üz verməsin deyərək əsgərlərinə geri çəkilmək əmri vermiş və bacarıqla hərbi manevrlə

onları Qoçkəndi (bu gün Pərsabad) şəhəri yaxınlığındakı Aslandüzə aparmışdı.Aparılan danışıqlardan sonra Qacar topçularına komandanlıq edən Qerentsi və Lintzi geri dönmüşdü.

Aslandüz Savaşı (Qoçkəndi Savaşı) 31 Oktyabr 1812-1 Noyabr 1812

Sabah vaxtı həmin ərazinin ətrafında rusların həmləsi nəticəsində döyüş başlamış gecə yarıya qədər davam etmişdir.Bu zaman Qacar qoşununa əsir düşmüş rus əsgərləri hiylə ilə qaçib özlərini rus qoşunlarına çatdırmışlar. Onlar Pyotr Kotlyarevskiye demişdilər ki, Qacar qoşunlarına gecə zərbəsi vurmaq üçün ən münasib fürsətdir.İndi hiyə edərsək,Qacar qoşunlarından bir çox əsir ala bilərik!

Gecəyarısı bu məqsədlə əsirlikdən qaçmış əsirilər rus qoşunlarının qabağına düşərək Abbas Mirzənin qərargahına doğru yollanmışlar. Onlar əsirlikdə tanış olduqları Naxçıvan və İrəvan elindən olan əsgərləri adları ilə çağırıb qoşun sıralarından ayırmışlar.

Bundan sonra rus qoşunları hücum etmişlər. Naxçıvan və Şəqaqi qoşun dəstələrinə başçılıq edən Mister Qerents rusların ardıcıl hücumuna rast gəlmişdir.O,bir dəstə Qacar əsgəri ilə birlikdə sənəqlərini inadla müdafiə etdikdən sonra yaralanmış rus qoşunlarının əlinə düşmüşdür.Rus sərkərdəsi Pyotr Kotlyarevski isə ingilis kapitanının və bir neçə Qacar sərkərdəsinin güllələnməsini əmr vermişdir.

Rus qoşunları qarşısında artıq müqavimət göstərə bilməyən Naxçıvanlı və Şəqaqi əsgərləri Aslandüzə geri çəkilməyə başlamışdılar.Müdafiə zamanı döyüşün uğursuz hadisələrini və gedişini izləyən Abbas Mirzə onları geri çəkilməkdən dəf etmək və ruhlandırmaq üçün sol cinahdan özünü sürətlə Naxçıvanlı və Şəqaqi əsgərlərinə yetirmişdir.Bu anda atın ayağı çuxura düşmüş və Abbas Mirzə yıxılmışdır.

Naibüssəltənə Abbas Mirzənin arxasınca gedən atlı hissələri sərkərdələrinə güllə dəydiyini xəbər edib qorxuya düşmüş,onun başından dağılmışlar.Lakin Abbas Mirzə heyərləndirici bir cədliliklə ayağa durub çuxurdan çıxmışdır.

Abbas Mirzə atının cılovundan yapışib aparan bir əsgərə rast gələrək onun atını almışdır.O, dərhal atı minib, sürətlə, udluzmuş və az qala bəşpozuz bir hala düşmüş qoşununun yanına gəlmişdir.O, təzədən əsgərləri ruhlandıraraq müdafiə və müqavimət göstərməyə çağırırdı. Öz başçılarını ölmüş təsəvvir edən Qacar əsgərləri Abbas Mirzəni gördükdə cəsarətlənib, qorxuya üstün gəlmiş,yenə də inadla döyüşü davam etdirmişlər.Lakin düşmənin qüvvələrinin sayca üstünlüyü nəticəsində, nəhayət Qacar qoşunları artıq müqavimət göstərə bilməyib Abbas Mirzənin əmri ilə geri çəkilmişlər.

(ardı var)